

"ΑΜΠΡΑ ΚΑΤΑΜΠΡΑ": ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΗ ΑΙΓΥΠΤΟ

William Brashear

Ph. D. Κλασικής Φιλολογίας (Παν/μο Michigan)
Επιμελητής του Ägyptisches Museum, Berlin

Είναι μια λαμπρή, ηλιόλουστη μέρα στην Αίγυπτο. Μα ποια μέρα στην Αίγυπτο δεν είναι λαμπρή, ηλιόλουστη και ζεστή; Δυο νοικοκυρές, η Θοήρης, μια Ελληνίδα ειδωλωλάτρισσα, και η Φλαβία, μια κάπως εκρωμαϊσμένη Αιγυπτία, συναντιούνται τυχαία στο δρόμο, ενώ κάνουν τα ψώνια τους. Η συνομιλία που ακολουθεί έχει να μας πει πολλά για την ελληνορωμαϊκή μαγεία στα χρόνια της ύστερης αρχαιότητας.

Θοήρης: "Φλαβία! τι κάνεις;"

Φλαβία: "Όχι και τόσο καλά. Έχω πυρετό εδώ και τέσσερις μέρες και δεν λείναι με αφήσει. Εσύ, τι γίνεσαι;"

Θ: "Ω, Φλαβία, είμαι ερωτευμένη" κατά τ'άλλα, καλά."

Φ: "Μήπως τον ξέρω;"

Θ: "Ναι, αυτός εκεί κάτω, ο νεαρός του μπακάλικου. Έμαθα πως τον λένε Κρέοντα. Δεν είναι παίδαρος;"

Φ: "Και με το παραπάνω μάλιστα!"

Θ: "Ω, Φλαβία, είναι ο ωραιότερος γκόμενος που έχω δει! Ανυπομονώ να τον κάνω δικό μου – και γω να γίνω δική του! Τι θα κάνω; Δεν μου ρίχνει ούτε μια ματιά! Άγνοει ακόμη και το ότι υπάρχει! Μπορεί να περνάω ακριβώς δίπλα του, όταν πηγαίνω στην αγορά, και κείνου καρφί δεν του καίγεται! Τα χω πια χαμένα!"

Φ: "Μπορεί, όμως, να ενδιαφέρεται για σένα, όσο και συ γι' αυτόν, αλλά κάνει το δύσκολο. Γιατί δεν πας σ' αυτόν τον Εβραίο μάγο στην οδό Ίβιδος; Ξέρω πως τότε που η Κλαυδία έλανε για τον Σεραπίωνα, σ' αυτόν πήγε. Είναι οι Εβραίοι μάγοι έχουν τα πιο παντοδύναμα κειμήλια στην διδαστή τους, κι αυτός τη βοήθησε. Γιά κοίτα την τώρα! Μου είπαν πως ο μάγος ξέρει όλους τους τρόπους να ρίξει το ινδαλιμά σου στην αγκάλη σου. Και είναι βέβαιο πως μπορεί ν' ανακατέψει και να φτιάξει κάτι για σένα, ίσως και για τους δυο σας: ένα ερωτικό γήγερμα για σένα, ένα ερωτικό φίλτρο για κείνον, που θα το ρίξει κρυφά στο φαγητό ή στο ποτό του."

Θ: "Το Ξερα πως αν σου μιλούσα, κάποια καλή ιδέα θα κατέβαζες και θα με συμβούλευες σωστά!"

Φ: "Μια που θα πας, Θοήρη, ζήτη από το μάγο να σου δώσει και μερικές κατάρες, να τις πάρω μαζί μου στους αιριανούς αγώνες. Αλήθεια, γιατί δεν έρχεσαι και συ; Θα ξενιοάσεις για λίγο, μέχρι το γούρι της αγάπης να πιάσει τόπο. Την τελευταία φορά κέρδισαν οι πράσινοι, αλλά αύριο θέλω να κερδίσουν οι γαλάζιοι! Ξεχνα τους κόκκινους και τους πράσινους, δεν έχουν καμιά ελπίδα! Εύχομαι οι πράσινοι και τα άλογά τους να τσακιστούν στον ιππόδρομο! Αν, πράγματι, ο μάγος αξίζει τον κόπο, ως και αυτό ακόμη μπορεί να το καταφέρει! Τώρα δα θέλω να ρωτήσω τους θεούς για κάποια πράγματα που με απασχολούν: Θα πάω ταξίδι; Θα έχω πλούτη; Να ανοίξω μαγαζί; Μπορείς και συ να τους συμβουλευτείς για την πιθανότητα γάμου σου με τον Κρέοντα."

Θ: "Κανένα πρόβλημα! Αλλά πούεις απ' όλους τους θεούς; Έχετε τόσους πολλούς εδώ στην Αίγυπτο, και οι περισσότεροι είναι γλιστερά, γλοιώδη πλάσματα, σαν φίδια και κροκόδειλοι. Οι θεοί της πατρίδας μου είναι πανέμορφοι και μόνο δώδεκα, παρακαλώ!"

Αρκετές μέρες αργότερα η Θοήρης και η Φλαβία ξανασιμούν:

Θ: "Φλαβία, έχω να σου πω τα πιο θαυμάσια νέα!"

Φ: "Πήγες τελικά στον μάγο, Θοήρη; Του είπες τι ήθελες; Έκανε κάτι για να σε βοηθήσει;"

Θ: "Ναι, ναι και ναι! Μου 'πε πως έχει ένα αρχαίο αιγυπτιακό γήγερμα, που το βρήκε στο ναό του Ερμή στην Ηλιούπολη. Είναι τόσο αποτελεσματικό, με τη βούλλα που λένε, που το κείμενό του μεταφράστηκε στα Ελληνικά, μια που κανείς πια δεν μιλά με ιερογλυφικά! Αχ, πρέπει, οπωδήποτε, να βρω μίλη! Θα δυσκολευτώ, βεβαίαι, τέτοια εποχή, αλλά δεν μπορώ να περμάνω μέχρι το φθινόπωρο. Μπορεί όμως να χρησιμοποιήσω και ρόδια, που μου βρίσκονται από πέρσι το χειμώνα. Είναι σκληρότσικα απ' έξω και ίσως να τον χτυπήσω, αν τα πετάξω με δύναμη!"

Φ: "Να τον χτυπήσεις;! Τι στην ευχή σχεδιάζεις να κάνεις, Θοήρη;"

Θ: "Ο μάγος μου είπε να πάρω ένα μύλο, να φάω λίγο, και έπειτα να το πετάξω στον Κρέοντα ή να του δώσω το υπόλοιπο να το φάει. Ο μάγος ισχυρίζεται πως αυτό το κόλπο, μαζί με μια σωτηρή προσευχή στην Αφροδίτη, τη θεά του έρωτα, είναι ένα αλάθητο, ακαταμάχητο γήθημα για τον έρωτα."

Φ: "Δεν θέλω να το παίξω απαισιόδοξη, Θοήρη, αλλά αν δεν πιάσει; Έχει ο μάγος κανέναν άλλον άσο κρυμμένο στο μανίκι του;"

Θ: "Πάντα! Αν δεν πιάσει αυτό το κόλπο, τότε θα ψήσω μερικά μπισκότια, ομοιώματα του Κρέοντα από ζυμάρι, και θα τα φάω λέγοντας:

"Τρώω τα μάτια σου, πίνω το αίμα σου, τρώω το σκυλάκι σου, φοράω το δέρμα σου". Η θεά θα ρίξει το βλέμμα της πάνω μου από κει ψηλά στον ουρανό και όλα θα μου 'ρθουν βολικά! Καλά δεν είναι;"

Φ: "Πολύ μοβόρικα και μακάβρια μοιάζουν!"

Θ: "Κι όμως, εμένα ο Κρέων μου φαίνεται τόσο πεντανόστιμος που θα μπορούσα να τον καταβροχθίσω, αν ήθελα! Ποιος νοιάζεται για μπισκότια και γλυκύματα;! Θα 'χω τη λιχουδιά μου οποιαδήποτε μέρα!"

Φ: "Μα, να πίνεις αίμα και να τρως σάρκες; Γιά πρόσεχε, Θοήρη, μη σε περάσουν για Χριστιανή! Αυτοί, ξέρεις, πίνουνε το αίμα και τρώνε τη σάρκα του θεού τους."

Θ: "Μπορώ ακόμη να σκαφαλώσω το βράδυ στην οροφή του σπιτιού μου, να ξεντυθώ, να λύσω τα μαλλιά μου, να αρωματίσω το σώμα μου και να πω την προσευχή: 'Εσύ είσαι το άρωμα που μοσκοβόλλησες το κορμί της 'Ισιδας, σαν ρίχτηκε στην αγκαλιά του Ουρι, του σίνελλου και αδελφού της, που κεινη τη μέρα της χάρισε χάρη και γοητεία. Χάρισε και σε μένα την ίδια χάρη και γοητεία που της έδωσες κεινη τη μέρα'. Θα προσευχηθώ στο μύρο, υψώνοντας τα χέρια μου στ' αστέρια και θα πω, κουνώντας τα κυματιστά: 'Δεν προσευχομαι για ομορφιά, ούτε για φημη, μήτε για χρήματα. Θέλω μόνο εκείνον, που με αγνοεί και δεν μου ρίχνει μια ματιά! Σε παρακαλώ, ας μη βρίσκει ο νους του γαλήνη, ας μην μπορεί να κάθεται και να τρώει. Είθε να μη σκέφτεται τίποτ' άλλο, παρά εμένα, εμένα, εμένα!'"

Φ: "Λοπόν, τώρα μ' εντυπωσιάσεις! Μακάρι να πιάσει η προσευχή σου! Σίγουρα σου αξίζει ένας καλός άντρας σαν τον Κρέοντα! Μακάρι να πιάσει η προσευχή σου!"

Θ: "Και μου αξίζει, και θα πιάσει! Ο μάγος μου έδωσε και κάτι ακόμη, που 'ταν μες στη συμφωνία."

Φ: "Τι πράγμα;"

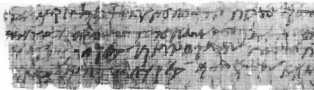
Θ: "Ξόρκι για τον ποнокέφαλο."

Φ: "Ξόρκι για τον ποнокέφαλο;! Γιατί τάχα;"

Θ: "Είπε πως μερικές φορές όλα αυτά τα μαγικά μπορεί να σε κάνουν ράκος. Γι' αυτό μου έδωσε Ξόρκι για τρία είδη ποнокέφαλου. Νά το, κοίτα το, Φλαβία."

Φ: "Άφου το ξέρεις πως είμαι αγράμματη?! Ποτέ δεν έμαθα να διαβάζω! Όλα αυτά τα οριθοσκαλισμάτα μου φαίνονται κινέζικα! Εσύ όμως, που είσαι Ελληνίδα, δεν καταλαβαίνεις τίποτα;"

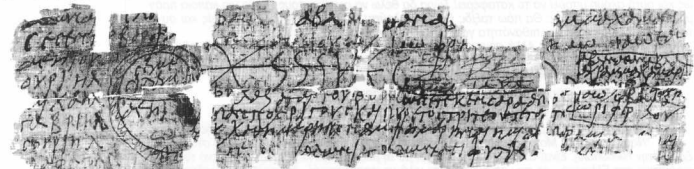
Θ: "Τίποτα, στ' αλήθεια. Βλέπεις, Φλαβία, αν και τα γράμματα είναι ελληνικά, η λέξεις είναι εβραϊκές ή αιγυπτιακές ή κάποιας άλλης ξένης γλώσσας. Οι μάγοι πάντα γράφουν τα ξόρκια τους με αιγυπτιακό τρόπο. Άσε που τα οριθοσκαλισμάτα τους μερικές φορές δεν είναι καν αληθινά γράμματα, παρά γνήμημα της φαντασίας σου, που τα επινόησαν επιτόπου. Μου 'δωσε όμως τη μετάφραση, που λέει: 'Αν δεν μου σταματήσει ο ποнокέφαλος, να πονέσει το κεφάλι του Ουρι, να σπάσουν απ' τον πόνο τα μηλγίγια του Άμμωνα, να τρελαθεί απ' την ημικρανία η Ησενεφθής! Αυτό το ξόρκι μου 'πε να λέω, αν με πιάσει ποнокέφαλος.'"

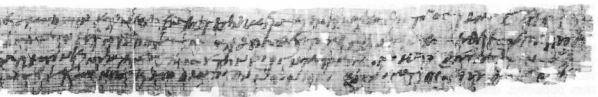

1. Εδωκιολογικό φυλάκτιο, απορροπικό του πυρετού, διακοσμημένο με τον 'ουροφόρο' και μαγικά σύμβολα. Επιχρυσισμένο στον ξερό και Ρα (τον αιγυπτιακό θεό-ήλιο), τους αρχηγούς και φαίνοντας, 3ος-4ος αι. μ.Χ. (P. Berol. 21165).

Αδωναι, Ελοσι, Σαββαθ
 Αθλιανθοναβλα
 Ακρημαμαχαρι /
 Σεσενεφθα Βαραφρανητης /
 ασηριου / Ιου Φρη [c. 5] ηρω
 Ιου εσω ασηριου Ουριηλ
 Μιχαηλ Γαβριηλ Σουριηλ
 Ραφαηλ Σεμελαμι ασηριου
 σολομωδλ βασιμα ισχα
 Αθλιανθοναβλα
 Ακρημαμαχαρι Σεσενεφθ
 Βαραφρανη Ιου / Σαββαθ
 υφιερφ Ιου
 φυλακταται Τουθου, αν
 ετεκεν Οσρα, απο παντός
 βίουου και πυρετός,
 τρίτεύου, τεταρτέ[ο]υ,
 καθημεριών, άμηνεργηναί
 η μιν παρ έμου <> Ελοσι
 [θ]υγελος Αδωναις
 Αδωναι, φυλακταται εν ...
 []-[]

*Αδωναι, Ελοσι, Σαββαθ,
 Αθλιανθοναβλα,
 Ακρημαμαχαρι, Σεσενεφθ,
 Βαραφρανητης, ασηριου,
 Ιου, Φρη, ηρω, Ιου, εσω,
 ασηριου Ουριηλ, Μιχαηλ,
 Γαβριηλ, Σουριηλ, Ραφαηλ,
 Σεμελαμι, ασηριου,
 Σολομωδλ, βασιμα ισχα,
 φυλακτε τον Τουθου, για
 της Σόρας, απο κάθε ρίγος
 και πυρετό, τριτάτο,
 τεταρταίο, καθημεριό ή
 μέρα παρ έμου..."

Το σενάριο αυτό, που μοιάζει να 'ναι σύγχρονο, θα μπορούσε να είχε διαδραματισθεί στην Αίγυπτο πριν από 2000 χρόνια, σύμφωνα με έναν ελληνικό πάπυρο που γράφτηκε στα χρόνια της βασιλείας του Αυγουστού (30-14 π.Χ.), και βρέθηκε το 1973 στο Βερολίνο, μέσα στη λάρνακα μιας μούμιας. Ο πάπυρος αυτός αποτελεί στην πραγματικότητα ένα σωστό χειρίδιο με οδηγίες για την εκτέλεση μαγικών τελετών. Εκτός από τους πάπυρους, πολλά φυλαχτά, που τα φορούσαν ή τα έφεραν οι ερωτευμένοι, έχουν βρεθεί από αρχαιολόγους σε τάφους ή σε ερείπια σπιτιών, αφημένα εκεί, όταν οι κάτοχοί τους έφυγαν ή πέθαναν. Καλυμμένα από τη ζεστή, ξερή άμμο της Αιγύπτου, τα αντικείμενα αυτά μπόρεσαν να διατηρηθούν ακέραια ως τις μέρες μας.

Το πιο εκπληκτικό εύρημα, γνωστό με το παρανόμιο 'Η μαγική βιβλιοθήκη των Θηβών', παραμένει χωρίς προηγούμενο στην ιστορία των μαγικών σπουδών. Αναφέρεται ότι, κάπου γύρω στο 1828, οι Αιγύπτιοι βρήκαν τυχαία σε τάφο των δυτικών Θηβών ένα σωστό θησαυρό από πάπυρους και κώδικες (οι ακριβείς λεπτομέρειες είναι άγνωστες και δεν μπορούν να ανευρεθούν). Σχεδόν αμέσως οι επιμελητές των συλλογών πάπυρων στο Λονδίνο, τη Στοκχόλμη, το Λέιντεν, το Παρίσι και το Βερολίνο έσπευσαν να προμηθευθούν βιβλία και κυλίνδρους από το εύρημα αυτό. Τα κείμενά τους παραμένουν μέχρι σήμερα μοναδικά, τόσο για τη γλώσσα τους όσο και για το περιεχόμενό τους. Γραμμένα σε τέσσερα διαφορετικά αλφάβητα και τις αντίστοιχες γλώσσες (ερατική, δημοτική, κοπτική και ελληνική), τα κείμενα αυτά

είναι τα πληρέστερα εγχειρίδια που έχουν διασωθεί από την αρχαιότητα. Ο θησαυρός αυτός στοιβάχτηκε ίσως στον τάφο τον 4ο αιώνα μ.Χ., για να σωθεί από τις αρχές που επιδίδωκαν την εξάλειψη της μαγείας. Ή μπορεί και να τοποθετήθηκε εκεί για να ξεπροβοδίσει και να συνοδεύσει τον νεκρό κάτοχό του στη μετά θάνατον ζωή. Σε κάθε περίπτωση, το αποτέλεσμα ήταν να διατηρηθεί ανέπαφος ο ανεκτίμητος αυτός θησαυρός για 1400 χρόνια.

Μαγικά σύνολα, εύρηματα της δεκαετίας του 1970 από την Αίγυπτο, βρίσκονται σήμερα στην Κολωνία και το Μόναχο. Κάθε σύνολο αποτελείται από ένα μαγείο που περιέχει, αφενός ένα ζόρκι γραμμένο στα Ελληνικά πάνω σε πάπυρο, και αφετέρου δύο κέρια αγκαλιασμένα ειδώλια. Ένα άλλο εύρημα, που βρίσκεται σήμερα στο Παρίσι, αποτελείται από ένα αγείο, ένα μολύβδινο έλασμα και ένα πήλινο ειδώλιο τρυπημένο με καρφιά. Αν και η προέλευσή τους είναι άγνωστη, τα αντικείμενα αυτά βρέθηκαν μάλλον σε τάφους. Οι οδηγίες στα μαγικά εγχειρίδια των Θηβών (ένα είδος 'σολομωνικών'), για την προετοιμασία ερωτικών γητεμάτων, αναφέρονται με ακρίβεια τόσο στη διαδικασία της κατασκευής τέτοιων ειδώλιων από κεριά ή πηλό, όσο και σε εκείνη της τοποθέτησής τους μέσα σε αγγεία ή τάφους, ιδιαίτερα δε σε τάφους ατόμων που πέθαναν βίαια ή πρόωπα. Τα ανήσυχά αυτά, περιπλανώμενα πνεύματα (νεκυδαίμονες) μπόρεσε να καλέσει ο μάγος και να τα έχει στις προσταγές του.

Υγεία. Η δεύτερη σπουδαιότερη ενασχόληση των προγόνων μας, μετά τον έρωτα, φαίνε-

6. Χριστιανικό φυλαχτό, αποτριστικό του πνεύματός, με τη Γέννηση, τη Σταύρωση, τον Ενταφιασμό και την Ανάσταση του Χριστού, καθώς και με την Ισαή της πενήρας του Πέτρου (Ματθαίος 8:14-15), 3ος-6ος αι. μ.Χ. (P. Berol. 21230).

2. Επερώτηση Ιαννίου στον θεό Ζακκοπαίο, από το Φαγιούμ, 3ος-4ος αι. μ.Χ. (P. Berol. 21712).

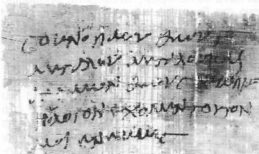
Κύριε Ζακκοπαίε θεού μεγάλου και τοις ανώνυμοις θεοίς, ερωτώ ύμους 'Ετρήνιων'· εἰ μὴ δέδοται Ἀμμωνίου τὴν γυναικίαν μου αὐτομάτην ἐπανελθεῖν πρὸς ἐμὲ, ἀλλὰ ἐμὲ πορευθῆναι ὥστε αὐτὴν εἰλθεῖν, το[ύ]το μοι δοε.

'Τον κύριο μου Ζακκοπαίο, τον μεγάλο θεό, και τοις θεοῦς στον ἴδιο ναυρω το Ετρήνιων: αν δεν μου γίνει η χάρη να ἔγναυριασει η γυναικί μου Ἀμμωνίου με τη θέλησή της, και πράξει να την κεντήσω για να τη φέρω πίσω, τότε δώσε μου αυτό το σημείωμα'.

3. Επερώτηση μαντίου στους θεούς Ζακκοπαίο, Ἄμμωνα και Ζοκκοπία, από το Φαγιούμ, 3ος-4ος αι. μ.Χ. (P. Berol. 21713).

Ζακκοπαίε θεού γ μεγάλου και Ἄμμων θεού Ζοκκοπία. ἡ οὐ λόγον ἔχομεν, τούτων μοι ἔνεκεκε.

'Προς τον Ζακκοπαίο, τον μεγάλο, μεγάλο θεό, και προς τον Ἀμμωνα και τον Ζοκκοπία. Αν δεν πρόκειται να κερδίσουμε τη δική, τότε φέρε μου αυτό το σημείωμα'.

5. Σφραγιδόλιθος, κίτρινοκάστανος ισιαίτης (Βερολίνο, Αρχαιολογικό Μουσείο 9850). Απαύστη θεότητα που κρατεί το ραβδί του Ασκληπιού.

Γαβαρή (αριστερά) και Σαβουίθ (δεξιά). Αντικείμενα γράμματα και σύμβολα.

ται να ήταν ό,τι είχε σχέση με το σώμα τους. Πολυάριθμα φυλαχτά για να αποτρέπουν ή να ανακουφίζουν τις αρρώστιες και τους πόνους, ιδιαίτερα τον πυρετό, έχουν επίσης διασωθεί, γραμμένα στις γλώσσες που αναφέραμε πιο πάνω. Ο πυρετός, που στην πραγματικότητα δεν είναι αρρώστια, αποτελεί μάλλον ένα από τα πολλά συμπτώματα που συνοδεύουν – και έτσι προδίδουν – πολλές ασθένειες διαφορετικής προέλευσης. Υπήρξε ανέκαθεν ένας τρομερός εχθρός, που επιτίθεται και αντιμετωπίζει την άμινα του οργανισμού, και αφηφά τους περισσότερους γιατρούς, όχι μόνο στην αρχαιότητα αλλά και σε νεότερες εποχές. Για το λόγο αυτό οι θνητοί εναπέθεταν τις ελπίδες τους στις παραδοσιακές ικανότητες των εκπροσώπων της ιατρικής, οι οποίοι, προκειμένου να τους θεραπεύσουν τον πυρετό, τους έδιναν κάθε είδους συνταγή, από κόπρανα σκύλων, γάτων και ανθρώπων, μέχρι αράχνες, τον ιστό τους, ή και υδροθεραπείες.

Με δεδομένο το ισχυρό αντιπυρετικό οπλοστάσιο που διέθεταν οι γιατροί κατά την αρχαιότητα, η παρατήρηση του Πλίνιου για τη μεταϊό-

4. Σφραγιδόλιθος, κίτρινο χαλκιδόσιος (Βερολίνο, Αρχαιολογικό Μουσείο 9809). Αρχαίο αιγυπτιακό ηλιακό πλίοιο, που μεταφέρει τα επτά ελληνικά φωνήεντα, και κεφαλή Γοργούς.

Η μαγική λέξη ΑΡΧΕΝΤΕΧΘΑ αντιστοιχεί μάλλον στο αιγυπτιακό Hr hrh h3, που σημαίνει 'Ο τροός, ο πρώτος στην Αθρήβη'.

τητα της καταπολέμησης του τεταρταίου πυρετού (της ελονοσίας και, αναμφίβολα, και άλλων ειδών ελδώδων πυρετού), εκφράζει την απογοήτευση που θα ένιωθαν οι γιατροί του αρχαίου κόσμου, όταν αναγκάζονταν να αναμετρηθούν με αυτόν τον πανταχού παρόντα, παντοδύναμο – ακόμη και θεϊκό – αντίπαλο. Το *corpus* των αρχαίων ιατρικών κειμένων, το οποίο περιλαμβάνει και ανώνυμες πραγματείες που διασώθηκαν πάνω σε παπίρους, αναφέρεται σποραδικά μόνο στο θέμα του πυρετού. Ο τρόπος, όμως, που οι αρχαίοι αντιμετώπιζαν αυτό το βάσανο καταγράφεται πιο εύχλητα στα πολυάριθμα μαγικά ξόρκια που διασώθηκαν από την αρχαιότητα. Γραμμένα σε περισσότερες από εξή γλώσσες, προέρχονται, ειδικότερα, από την Αίγυπτο, χάρη στους παπίρους της. Αποτροπαϊκά του πυρετού από την Αίγυπτο μαρτυρούνται, από την περίοδο των Φαραώ και μετά, σε νεότερα κείμενα, στη δημοτική, κοπτική, αραβική και εβραϊκή γλώσσα, αλλά κυρίως σε κείμενα ελληνικά, γραμμένα σε πάπυρο και περγαμηνή,

Όπου ο Πλίνιος και οι γιατροί, στην απόγνωση τους, σήκωναν τα χέρια, εκεί ορμούσαν οι έμποροι της μαγείας.

Σ' ένα φυλαχτό, αποτροπαϊκό του πυρετού, του 3ου - 4ου αι. μ.Χ. (εικ. 1), συμφύρονται ονόματα ανάκτα, εβραϊκά και περσικά, αλλά και ανόητα, χωρίς ειρμό, χύμα, σε μια απελπισμένη προσπάθεια να ανακουφίσουν την αρρώστια. Ο *ουροβόρος*, το φίδι που δαγκώνει την ουρά του, σχηματίζοντας έτσι έναν κύκλο που συμβολίζει πληρότητα και ασηνότητα, ήταν ήδη γνωστός στην αρχαία Αίγυπτο, απ' όπου υιοθετήθηκε από τους Έλληνες και τους Ρωμαίους, όπως και από τους Ευρωπαίους ερευριστές και αποκρυφιστές του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης. Ακόμη και σήμερα είναι της μόδας στους κύκλους του New Age.

Μαντεία. Το να συμβουλευτεί κανείς τους θεούς για το μέλλον είναι πρακτική γνωστή σε ολόκληρο τον αρχαίο κόσμο, και μαρτυρείται, έμμεσα συνήθως, στις αναφορές αρχαίων συγγραφέων και ιστορικών. Σπάνια μόνο μαθαίνουμε τα ίδια τα ερωτήματα που απευθύνονταν στις θεότητες. Η Αίγυπτος, και πάλι, χάρη στο ξηρό της κλίμα, δίσωσε δεκάδες τέτοια ερωτήματα σε μαντεία, για 600 περίπου χρόνια.

Τα ερωτήματα αυτά (50 στα Ελληνικά, 40 στη δημοτική και 12 περίπου στην κοπτική γλώσσα) ζητούν από διάφορους θεούς, Έλληνες (Ήλιος, Δίοσκουροι, Ζεύς) και Αιγύπτιους (Σάραπς, Αρποκράτης) να προβλέψουν το μέλλον. Κάποιος ιερέας του μαντείου εγραφε κάθε ερώτηση δύο φορές, σε αρνητική και θετική διατύπωση, πάνω σε ένα κομμάτι πάπυρο, έκοβε τον πάπυρο στη μέση και τοποθετούσε τα δύο κομμάτια κοντά στο άγαλμα του θεού, στον οποίο απευθύνονταν η ερώτηση. "Αν εγώ θα ..., δώσε μου το σημείωμά αυτό". "Αν εγώ δεν θα ..., επίστρεψέ μου αυτό το σημείωμα" (εικ. 2, 3).

Μέταλλα. Στην ειδική διάλεκτο των μαγικών σπουδών, ο όρος *lamella* χρησιμοποιείται για να δηλώσει τα γηπέματα της καλής τύχης, αλλά και τα φυλαχτά που χαράσσονται σε μπρούντζινα, ασήμινα ή χρυσά λεπτά ελάσματα, ενώ ο όρος *delixio* για τις κατάρτες και τα μάνια που δένουν, που γράφονται συνήθως πάνω σε μολύβδινα ελάσματα.

Πάνω από χίλια αρχαία κείμενα με κατάρτες, γραμμένα σε διάφορα υλικά, συνήθως μέταλλα, αλλά και πέτρα, περγαμίνη και πάπυρο, χρονολογούνται από τα τέλη του δου π.Χ. έως τον 5ο μ.Χ. αιώνα. Τα κείμενα αυτά προέρχονται από τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα, από την Αγγλία στον Βορρά, έως τη Νουβία στον Νότο και από την Ισπανία στη Δύση, έως το Λουριστάν στην Ανατολή. Τα περιεχόμενά τους καλύπτει ένα ευρύτατο φάσμα ανθρώπινης δραστηριότητας: αθλητισμό, θεατρικούς αγώνες, δικαστικούς αγώνες, αντιπληθυσ ερωτικές και επαγγελματικές.

Σφραγιδόλιθοι. Χιλιάδες αρχαίοι, "γνωστοί", όπως ονομάζονται, σφραγιδόλιθοι (από άσπη, αιματίτη, χαλκηδόνιο, λάπις-λάζουλι, ορεία

κρύσταλλο, καρνεόλιο, αχάτη, πράσινο χαλαζία, οφιανό, στεατίτη) έχουν συγκεντρωθεί σε συλλογές σε ολόκληρο τον κόσμο, και οι περισσότεροι είναι ακόμη αδημοσίευτοι. Τα ορυκτά συνδέονται με τους πλανήτες και τις θεότητες και οι άνθρωποι πίστευαν ότι είχαν δυνάμεις και ιδιότητες, που εκφράζονταν ακόμα και από το χρώμα τους: ο γαλακτίτης, μια άσπρη πέτρα, υποτίθεται ότι αύξανε τη ροή του γάλακτος σε γυναίκες και ζώα, ο κρυσόχρωμος αμethystos εθεωρείτο ότι προλάβαινε το μεθύσι, ενώ οι κόκκινες πέτρες (ίασπις, αιματίτης, καρνεόλιο) συγκρατούσαν την αιμορραγία της περιόδου. Μαγικές ρήσεις-προσευχές για υγεία, τύχη, μακροζωία και καλή θέληση σκαλίζονταν στους σφραγιδόλιθους σε Ελληνικά, ψευδο-Ελληνικά, παραφορές Αιγυπτιακών, Εβραϊκών, Αραμαϊκών, ή απλά με διάφορες ασυναρτησίες (εικ. 1). Κάθε σύμβολο, αλφαβητικό ή τυχαίο, γέννημα της φαντασίας του μάγου, μπορούσε να εντυπωσιαστεί βαθιά κάθε αγράμματο, αφελή του πελάτη, που το θεωρούσε προικισμένο με παντοδύναμη μαγεία. Αλλά και μορφές θεοτήτων ή δαιμόνων χαράσσονταν, επίσης, επάνω στους λίθους. Τα πετράδια, προτού πουληθούν στον γεμάτο ελπίδες πελάτη, "ενεργοποιούνταν" με τελετές καθαραισμού.

Σημειώσεις του επιμελητή.

1) Στην αρχαιοπολιτισμική ρωμαϊκή τύπου οι ομάδες των αλόγων διακρίνονται με διαφορετικά χρώματα, κίτρινο, λευκό, πράσινο και μπλε. Στη Ρώμη τα ίδια τα περιεχόμενα χρωμάτων μπορεί να χρονολογούνται στο τέλος του 3ου αιώνα π.Χ. Οι οδοί του κάθε χρώματος (ή της κάθε ομάδας) στον απόδρομο (circus) είχαν οργανωθεί επαγγελματικά λίγο αργότερα. Κατά την πρώιμη Ρωμαϊκή αυτοκρατορική περίοδο η Αλεξάνδρεια είχε ένα μεγάλο απόδρομο, που βρισκόταν στο νοτιοδυτικό τμήμα της πόλης. Οι φαρμακείοι του απόδρομου είχαν εισαχθεί στην Αλεξάνδρεια λίγο πριν από το 315 μ.Χ. Και άλλα αναγραφές και ο δάιν ο Χρυσόστομος (μ.Χ. 1) περιγράφουν τις κλάκες των μεμβρανών στις αποδρομίες της πόλης αυτής, που ήταν συχνά βίαιες (Or. 32.31, 40-3, 45-6, 74-5, 77, 81, 89). Βλέπε επίσης: J. H. Humphrey, *Roman circuses* (Λονδίνο 1986), ιδ. 137-8, 505-12. A. K. Bowman, *Egypt after the Pharaohs* (Λονδίνο 1986) 50, 145.

2) Από το τέλος 4ου π.Χ. αιώνα και εξής και ολόκληρη τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορική περίοδο, η εγγραμματοσύνη στην ελληνική γλώσσα αυξήθηκε σε όλο το παρυσίον, ιδιαίτερα σε μεγάλες πόλεις που βρισκόταν υπό ρωμαϊκή κατοχή. Φαινόταν όμως ότι οι γραμματικές γνώσεις προορίζονταν κυρίως για διοικητική χρήση, ενώ έξω από τους κυβερνητικούς κύκλους η γνώση της ελληνικής γραφής και λογοτεχνίας αποτελούσε το προνόμιο ενός μικρού, αλλά αριστοκρατικού κοινού. Το μεγαλύτερο μέρος του ευγαριού πληθυσμού δεν είχε πιθανώς καμιά γνώση ούτε ελληνικής ούτε δημοτικής (αιγυπτιακής). Βλέπε ιδιαίτερα: Bonnet (ε.π.), 198-9, 162. D. Thompson, *Literacy and power in Ptolemaic Egypt*, στο A. K. Bowman και G. Woolf (eds), *Literacy and power in the ancient world* (Cambridge 1994), 67-83.

3) Οι φωτογραφίες είναι της Margarete Busing.

Hocus Pocus in Greco-Roman Egypt

W. Brashear

Hundreds of charms preserved on papyrus, parchment, silver, gold and precious stones in Greek, Demotic (ancient Egyptian cursive hieroglyphics) and Coptic (the native Egyptian language written in Greek letters from about the 1st century until the 8th century AD) have been found in Egypt. The humorous scenario presented in this article is based on one of these texts and gives a picture of the main magical beliefs and practices current in Egypt under Augustus.

W.B

Συμπληρωματική βιβλιογραφία

- K. Preisendanz - A. Henrichs, *Papyri Graecae Magicae*, I-II, Stuttgart 1973-1974.
- R.W. Daniel - F. Maltomini, *Supplementum Magicum*, III (=Abhandlungen der nordrhein-westfälischen Akademie der Wissenschaften, Sonderreihe Papyrologica Colonienensis 16, 1,2), Opladen 1990, 1992.
- H.D. Betz, *The Greek Magical Papyri in Translation*, I: Texts, Chicago 1996.
- A. Delatte - Ph. Derchain, *Les initiales magiques gréco-égyptiennes*, Paris 1964.
- A. Bernard, *Sorciers grecs*, Paris 1981.
- F. Graf, *La magie dans l'antiquité gréco-romaine*, Paris 1994.

7. Κέρινο μαγικό ειδώλιο από την Άνω Αίγυπτο, 5ος αι. μ.Χ. (P. Coln. 3323)(3).